

УДК 332.1:339.924:339.96

ОСОБЛИВОСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ЕКОНОМІЦІ РЕГІОНУ

Слава-Продан С.С.

У статті представлено аналіз економічної євроінтеграції на рівні регіону (на матеріалах Закарпатської області). Зокрема, виявлено високі динамічні показники інституційної спроможності області у просуванні євроінтеграції в регіоні і здійснено їх оцінку. В результаті аналізу вироблено п'ятиблочну модель євроінтеграції в регіоні, яка охоплює регіональні особливості (базові елементи), інституції, форми співпраці, лідери євроінтеграції, поле ризику. Отримані результати підтверджують важливість оцінки євроінтеграційних процесів у регіоні за наведеними складниками, які є важливими при виробленні динамічної моделі співпраці.

Ключові слова: економічна євроінтеграція, регіон, інституційна спроможність, форми співпраці, лідери євроінтеграції, поле ризику

Автор висловлює подяку Я.Алмашій, У.Поп та У.Нечитайло за допомогу у вибірці частини статистичної інформації

ВСТУП

У контексті інтенсивної дискусії про готовність України до вступу ЄС питання стану економічної

євроінтеграції набувають особливої ваги, тому що важливо розуміти, на якому етапі інтеграції знаходиться країна та її регіони, якого рівня міжнародної економічної кооперації вони досягли та до якої міри готові до глибшої європейської співпраці.

Як узагальнення праць різних вчених [1], [2],[3],[4],[5],[6],[7], можна стверджувати, що зовнішня торгівля (у формі прямого експорту за

Слава-Продан Світлана Степанівна, к.е.н, професор каф. економіки, менеджменту і маркетингу УжНУ, заст. директора Закарпатського регіонального центру соціально-економічних та гуманітарних наук України

кордон (як правило, роздрібна торгівля), зарубіжних каналів продажу через незалежних посередників (як правило, оптова торгівля), торговельних філій в стратегічно важливих іноземних країнах) знаходиться на першому, базовому, рівні міжнародної інтеграції. Більше того, це форма, з якою тим чи іншим чином пов'язані всі інші інтеграційні форми. Важливими є й інші форми – кооперація виробництва, СЕЗ, ТПР, співпраця в науці.

Життєва необхідність зовнішньоекономічної діяльності зумовлена тим, що за рахунок цього країни та регіони мають можливість задовольняти свої потреби в сировині, капітальних товарах, технології, які не виробляються місцевими підприємствами (або виробляються з високими витратами), і навпаки, нарощувати виробництво в розрахунок на попит світового ринку на ті товари, щодо яких вони мають порівняльні переваги спеціалізації. Формування додаткового попиту за рахунок зовнішнього ринку допомагає подолати вузькість внутрішнього ринку, збільшити ефект економії масштабів. Експортне виробництво може давати значний імпульс для розширення меж внутрішнього платоспроможного попиту. Крім прямого впливу на збільшення темпів зростання, додаткового залучення у виробництво робочої сили, що має значний соціальний ефект, нарощування експорту справляє багатогранний непрямий вплив на темпи відтворення економіки. Поява і зміцнення чисельних підприємств, які обслуговують експортний сектор (суміжні й допоміжні виробництва, постачальники, субпідрядники), допомагають подолати інерційність і є ще одним важливим компонентом динамізації економічного зростання [8].

Трансформаційні процеси, які відбуваються на Закарпатті, об'єктивно вимагають узгодження зовнішньоекономічної політики зі світовими економічними процесами на базі використання тенденцій та закономірностей розвитку світового господарства та світової системи в цілому [8]. Активізація зовнішньоекономічної діяльності регіону дійсно є назрілою, невідкладною та багатообіцяючою. Саме тому у даній статті основні напрями описаного дослідження визначені як: вивчення та діагностика сучасного стану експортно-імпоротної діяльності Закарпатської області за країнами ЄС, товарною та видовою структурою, в територіальному розрізі регіону та з визначенням лідерських позицій в євроінтеграційній діяльності.

1 ІНСТИТУЦІЙНІ КОМПОНЕНТИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ЗАКАРПАТТЯ

Як свідчать дані табл.1, аналіз динаміки кількості учасників зовнішньоекономічної діяльності показує, що кількість країн, в які експортуються товари та послуги із Закарпаття за період 2004-2009 рр. зменшилася більше, як на 200 країн (або майже у 1.5 рази), за період з 2006 по 2009 рр. – більше, як на 150 країн (або у 1,3 рази) і досягла у 2009 р. значення 506. Навпаки, кількість країн, з яких імпортують товари та послуги, збільшилася за вказаний період з 2004 по 2009 рік у 1,8 рази, а за період 2006-2009 років – більше 1,5 рази і склала у 2009 р. 1124 країни.

Кількість країн-партнерів по експорту при цьому зросла за період 2004-2009 рр. на 6 країн, а за період з 2006 по 2009 рр. – на 16 країн і досягла у 2009 р. значення 65. У цілому, дані свідчать, що найменша кількість країн-партнерів по експорту мала місце саме у 2006 р. – 49 країн. Варіація країн-партнерів по імпорту теж змінювалася за вказаний період, але з меншим розмахом. Зокрема, з 2004 по 2009 рік зміни склали 6-9 країн з різким збільшенням у 2008 р. – на 17 країн порівняно до 2007 р., у 2009 р. кількість країн-партнерів по експорту охоплювала 90 країн.

При цьому кількість європейських країн-партнерів не коливалася у таких масштабах. За аналізований період діяльності вона змінювалася від 20 до 27 країн. Потрібно зауважити, що *більше 90% експорту товарів* в області припадає саме на країни ЄС, як у 2006, так і в 2009 рр., з них 89,3% – на Угорщину, Австрію, Німеччину, Словаччину, Італію та Польщу. У 2009 р. на країни ЄС припадало *63% всього імпорту товарів*. У зовнішньоторговельному обороті країни ЄС займають *більше 76%* і при цьому складають *менше третини всіх країн-партнерів* по експорту/ імпорту товарів і послуг.

Інша важлива інституційна складова – спільні та іноземні підприємства. Як видно з табл.1 обидва показники зменшилися за період 2004-2009 рр. у цілому майже у 2 рази, при цьому кількість спільних підприємств зменшилася на 125 одиниць, а іноземних – на 21 підприємство. Зокрема, кількість спільних підприємств зменшилася у більше, як два рази, а іноземних підприємств – більше, як у 1.5 рази. Порівняно за період 2006-2009 рр. кількість підприємств зменшилася у 1.4 рази, у т.ч. спільних підприємств зменшилася на 50 одиниць, а іноземних – на 15 підприємств.

Таблиця 1 Кількісні характеристики інституційного фону міжнародної економічної інтеграції Закарпатської області, 2004-2009 рр.

Показники	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Кількість учасників зовнішньоекономічної діяльності, од						
Експорт	741	675	668	702	483	506
Імпорт	636	727	724	668	645	1124
Кількість країн-партнерів, од						
Експорт	59	55	49	53	57	65
Імпорт	83	82	84	81	98	90
Кількість спільних підприємств, од.	240	179	165	144	137	115
Кількість іноземних підприємств, од.	57	54	51	44	40	36

Джерело: укладено на основі [9]

Зовнішньоекономічній діяльності області сприяють два спеціальних режими: територія пріоритетного розвитку (ТПР) та спеціальна економічна зона (СЕЗ) „Закарпаття”.

Станом на 01.01.2010р. інвестиційні проекти у пріоритетних видах економічної діяльності області реалізовували 9 суб'єктів підприємницької діяльності. У рамках реалізації інвестиційних проектів діючими підприємствами залучено інвестицій на суму 62,0 млн. дол. США, або 146,9% від заявленої загальної кошторисної вартості проектів. Зовнішніх інвестицій залучено на суму 33,3 млн. дол. США, або 53,7% від загальної суми залучених інвестицій. З початку реалізації проектів суб'єктами ТПР реалізовано продукції на 947,5 млн. грн., сплачено податків та обов'язкових платежів на суму 43,9 млн. грн., створено 2579 та збережено 21 робоче місце.

Станом на 01.01.2010р. СЕЗ “Закарпаття” охоплює 16 суб'єктів підприємницької діяльності. Обсяги заявлених підприємствами інвестицій для реалізації інвестиційних проектів на території СЕЗ “Закарпаття” становлять 226,0 млн. дол. США. З початку реалізації інвестиційних проектів залучено інвестицій на суму 151,9 млн. дол. США (67,2% від заявлених), реалізовано продукції на суму 6156,4 млн. грн., сплачено податків та обов'язкових платежів на

суму 3023,9 млн. грн., створено 4724 та збережено 174 робочі місця.

Характерною інституційною особливістю зовнішньоекономічної діяльності області є участь регіональних організацій в програмах ЄС. За період 2004-2009 рр. вони брали участь у двох їх етапах: 2004-2006 рр. та 2007-2011 рр. Загальна кількість проектів зросла більше, як у три рази, відповідно з 13 до 41.

Таким чином, розвиток регіонального інституційного забезпечення економічної євроінтеграції можна охарактеризувати *показником інтенсивності співпраці*: 1 країна ЄС забезпечує у середньому 2,8% всього зовнішньоторговельного обороту області, 3,3% експорту та 2,3% імпорту області.

2 ФОРМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ РЕГІОНУ

абсолютних обсягах вона зросла у 1,3 рази (при цьому з 2004 по 2009 р. експорт зріс у 1,7 рази). Структурно з 2006 по 2009 р. частка країн ЄС в експорті області зменшилася – з 96 до 90%, але з 2004 по 2009 р. вона зросла – з 83 до 90%.

Таблиця 2 Форми економічної інтеграції Закарпатської області з країнами ЄС

Форми інтеграції з ЄС		Показники		
Підхід	Компонентне наповнення	Абсолютне значення		Динаміка
		2009	2009-2006	2009/2006
Орієнтований на результати	Експорт товарів, тис. дол.	844106,5	3688783	1,3047
	Експорт послуг, тис. дол. США	33722,6		1,69
	Імпорт товарів, тис. дол.	595271,7	4412733	0,7056
	Імпорт послуг, тис. дол.	21429,3		1,07
	ПП з ЄС, тис. дол. (на початок 2010 і 2006 рр.)	242556,4	66465,4	1,3775
	Міжнародні програми, тис. грн.(2006-2011рр.)	149638,049	210630,042	2,4534
	Умовне порівняння частки міжнародних програм з власними надходженнями бюджету області	0,0124	0,0506	10,77*

* відношення сум за 2006-2011 рр.

Джерело: розроблено на основі [9],[10]

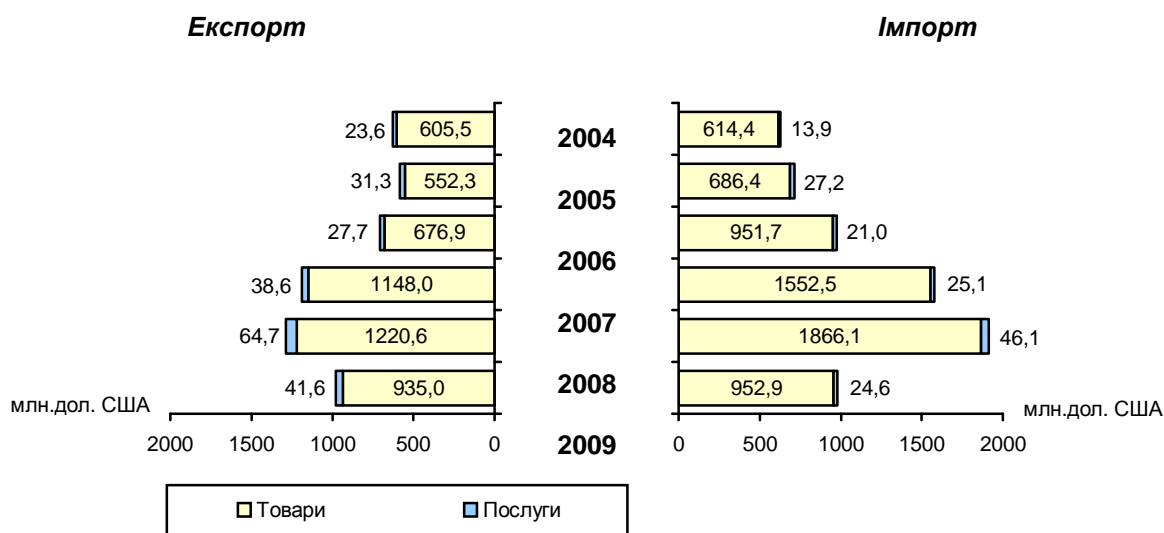
Можна стверджувати, що за період 2004-2009 р. відбувалися структурні коливання частки експорту країн ЄС у загальному експорті області. По імпорту з країн ЄС за 2006 по 2009 рр. спостерігалось спадання: з 88,6% у 2006 (82,6% у 2004 р.) до 62,5% у 2009 р. сукупного обсягу імпорту області в абсолютних показниках. Структурно частка імпорту з країн ЄС у сукупних показниках області у 2009р. відносно 2006 зменшилася на 30%, відносно 2004 – на 25%.

Покажем є досягнення у 2009 р. позитивного сальдо експортно-імпортних операцій з ЄС у сумі 248834,8 тис. дол. США по товарах та 12293,3 тис. дол. США по послугах, що сукупно склало 261128,1 тис. дол. США. Віддача експорту з імпорту по товарних групах по країнах ЄС у 2009 р. склала 142%,

відповідно по послугах – 157%. Динаміка експорту-імпорту з країнами ЄС ілюстрована рис. 1.

По прямих іноземних інвестиціях з країн ЄС за період 2006-2010 рр. теж спостерігалась позитивна динаміка, загальне зростання їх обсягів склало 138%. Зростання ПІІ було відносно плавним протягом років з постійною позитивною тенденцією, крім 2009 (п.р.), коли річна зміна обсягів ПІІ склала 97%. У 2009 р. зростання ПІІ з країн ЄС на 104,3% відбулося на фоні незначного зменшення сукупних ПІІ по області з усіх країн до 99,6%.

Позитивні зрушення відбулися також у процесі залучення у розвиток області фінансування з програм ЄС, їх збільшення в аналізованому періоді склало 245%.

Рис. 1 Динаміка обсягів експорту та імпорту товарів та послуг Закарпатської області, 2004-2009 рр.
Джерело: [9]

При цьому спостерігалось зростання умовної частки коштів з міжнародних програм ЄС у власних надходженнях бюджету області більше, як у 10 разів.

3 СТРУКТУРНО-ВИДОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ОБЛАСТІ

Структурно-видові особливості економічної євроінтеграції проілюстровані у табл.3 за такими групами показників: експорт, імпорт, інвестиції, діяльність спільних та іноземних підприємств.

Таблиця 3 Структурно-видові показники євроінтеграції Закарпатської області

Підходи регіонального сприяння інтеграції з ЄС (приклад Закарпатської області)		Показники		
Підхід	Компонентне наповнення	Абсолютне значення		Динаміка
		2009	2006-2009	2009/2006
Структурно-видовий	Експорт товарів: частка країн ЄС, тис. дол. США (%)	844106,5 (90,28%)	3688783 (92,67%)	130,47%
	Частка 6 топ-країн (Угорщина, Австрія, Німеччина, Словаччина, Італія, Польща), тис. дол. США	753485,5 (89,21%)	-	-
	Частка 5 топ-видів товарів (механічне обладнання; машини та механізми; текстиль та вироби з текстилю; деревина і вироби з деревини, різні вироби (іграшки, ігри, меблі); готові харчові продукти.	727753,1 * (86,16%)	3132193 ² (84,91%)	138,33%
	Частка експорту готової продукції, виготовленої з давальницької сировини, в країни ЄС	664126,4 (96,33%)	2900979,5 (98,46%)	138,25%
	Частка 6 топ-країн ЄС в експорті готової продукції, виготовленої з давальницької сировини	597842,6 (90,02%)	2672975,3 (92,14%)	135,3%
	Імпорт товарів і послуг: частка країн ЄС	595271,7 (62,46%)	4412733 (82,9%)	70,56%
	Частка 6 топ-країн (Німеччина, Угорщина, Австрія, Чеська Республіка, Італія, Бельгія), тис. дол. США	459022 (77,11%)	-	-
	Частка 5 топ товарів	507775,2 ² (85,30%)	-	-
	Частка країн ЄС в імпорті давальницької сировини, тис. дол. США	395869,2 (66,26%)	2207504 (86,17%)	101,88%
	Частка 6 топ-країн ЄС в імпорті давальницької сировини (Німеччина, Угорщина, Австрія, Чеська Республіка, Італія, Бельгія), тис. дол. США	312843,4 (79,03%)	1919463,4 (86,95%)	93,72

Інвестиції, тис. дол. США (п. р.): частка країн ЄС	242556,4 (68,3%)	66465,4 (71%)	137,7%
Частка 5 топ-країн (Німеччина, Угорщина, Австрія, Польща, Нідерланди, Італія)	4112,1 (22,48%)	61723,2 (77,98%)	
Спільні підприємства: частка 5 топ спільних підприємств з країн ЄС в обсягах діяльності	14377,9	37574,4	79,3%
Іноземні підприємства: частка 5 топ іноземних підприємств з країн ЄС в обсягах діяльності	8693,3	27212,3	49,31%

* частка ЄС розрахункова

Джерело: [9], [10], [11]

Зокрема, аналіз даних показує, що в експорті Закарпатської області в країни ЄС 2006-2009 рр. домінують позитивні тенденції, незважаючи на те, що протягом 2008-2009 рр. міг спостерігатися спад деяких показників. Імпорт продукції зменшився у 2009 р., разом з тим при позитивній динаміці експорту це можна вважати вдосконаленням якісної структури зовнішньоекономічної діяльності і орієнтації на ті товари, які є конкурентоспроможними навіть в умовах кризи.

Протягом багатьох років Угорщина, Австрія, Німеччина є переважаючими партнерами області у зовнішньоекономічній діяльності, як по експорту/імпорту, у т.ч. на умовах давальницької сировини, так і

в інвестиційних процесах. В експорті важливими є також Словаччина, Італія, Польща, в імпорті - Чеська Республіка, Італія, Бельгія, у т.ч. на умовах давальницької сировини, в інвестиційній діяльності - Польща, Нідерланди, Італія. Таким чином, можна стверджувати, що Польща та Італія стають активнішими партнерами у багатьох спектрах зовнішньоекономічної діяльності області.

За товарними групами в експорті лідирують механічне обладнання; машини та механізми; текстиль та вироби з текстилю; деревина і вироби з деревини, різні вироби (іграшки, ігри, меблі); готові харчові продукти, які у 2009 р. сформували 86% всього експорту (рис. 2).

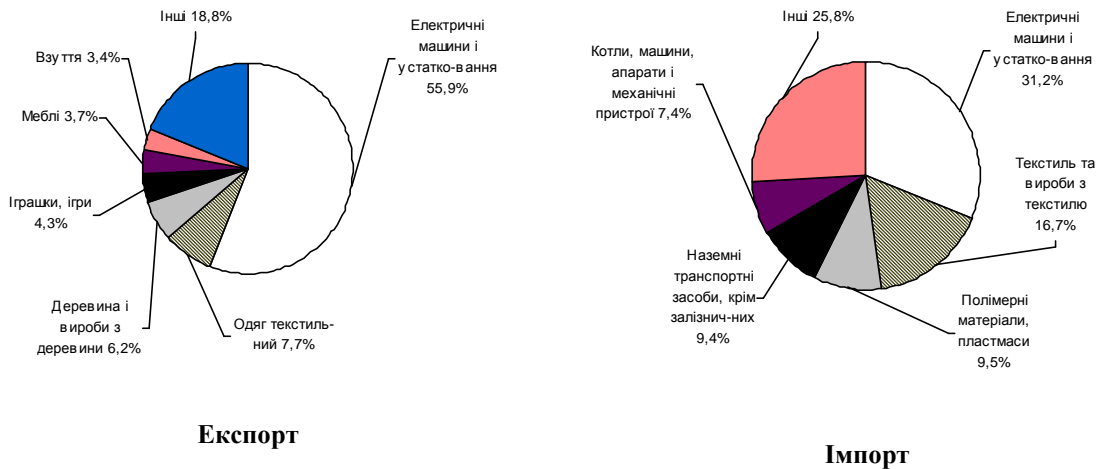

Рис. 2 Товарна структура зовнішньої торгівлі з країнами ЄС за 2009 рік

Джерело: [9]

Товарна структура експорту у 2009р. зазнала незначних змін порівняно з 2008р. Найбільш вагомими її складовими залишалися електричні машини та устаткування, текстиль та вироби з текстилю, деревина та вироби з деревини. Привертає увагу зростання частки такого виду діяльності як, виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування, тис. дол. США, його частка у експорті продукції зросла з 23, 87% у 2006 р. до 44,86% у 2009 р.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на основі отриманих результатів досліджень і здійснених висновків вироблена загальна схема існуючих підходів до економічної складової євроінтеграційного процесу України до ЄС на регіональному рівні, яка дає можливість зрозуміти основні тенденції євроінтеграції в області (Рис.А1, Додаток А). Вона складається з п'яти блоків, що функціонально пов'язані між собою і в кінцевому підсумку визначають євроінтеграційний рівень регіону. Отже, на рис. А1 зазначені такі блоки взаємодії у процесі економічної євроінтеграції:

1) країни-лідери:

а) 3 ТОП: Угорщина, Німеччина, Австрія (експорт, імпорт, інвестиції),

б) три наступні за ними країни-лідери:

- експорт: Словаччина, Польща, Італія,

- імпорт: Чеська Республіка, Італія, Бельгія,

- інвестиції: Польща, Італія, Нідерланди;

2) зміст/ форми/ елементи:

а) експорт товарів, б) експорт послуг, в) імпорт товарів, г) імпорт послуг, д) інвестиції, е) міжнародні програми;

3) Інституції:

а) країни-партнери ЄС, б) ТПП, в) СЕЗ, г) спільні промислові парки (на стадії становлення),

д) інвестиційні агенції, е) бізнес-інкубатори, є) спільне підприємство, ж) іноземні підприємства та підприємства з іноземними інвестиціями;

4) регіональні особливості:

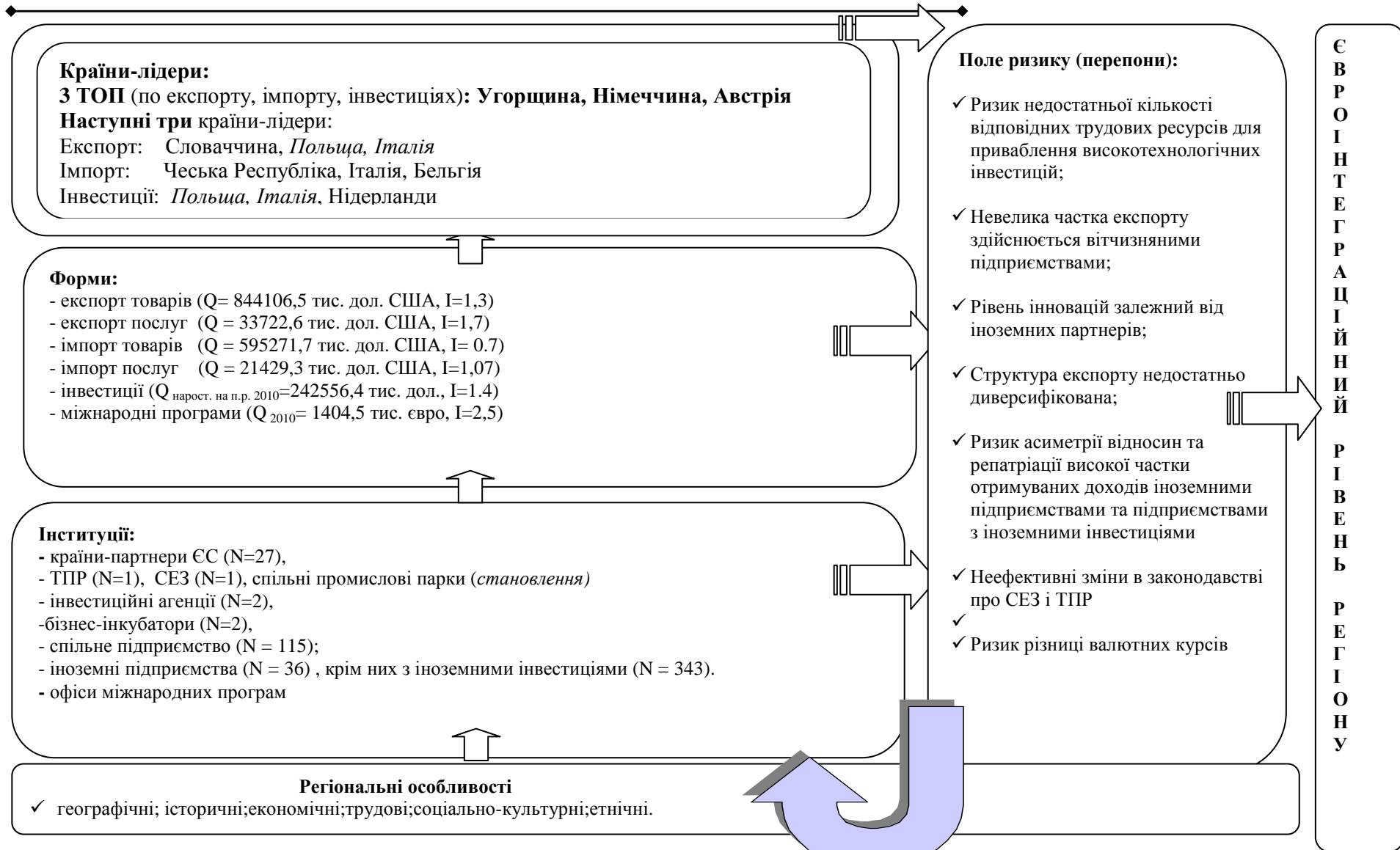
а) географічні, б) економічні, в) трудові, г) соціально-культурні, д) етнічні, е) історичні;

5) Поле ризику (ризиків та перепон).

Вироблену схему поточного стану євроінтеграції економічної діяльності регіону доцільно брати за основу при розробці відповідної динамічної моделі, що повинно бути наступним кроком в аналізі євроінтеграційних процесів регіону.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Aharoni Y. The foreign investment decision process. – Boston, MA: Division of Research, Graduate School of Business Administration, Harvard University, 1966.
2. Johanson J., Wiedersheim-Paul F. The Internationalization of the Firm: Four Swedish Cases // Journal of Management Studies. - 1975 (October). – pp. 305-322.
3. Johanson J., Vahlne J. The Internationalization Process of the Firm: a Model of Knowledge Development and Increasing Foreign Market Commitments // Journal of International Business Studies. - 1978 (1). – pp. 23-32.
4. Welch L., Luostarinen R. Internationalization: Evolution of a Concept' // Journal of General Management. - 1988. - №14 (2). – pp. 36-64.
5. Hollensen S. Global Marketing: A market-responsive approach / Second edition. - Prentice Hall, Europe, 2001.
6. Hill C., Jones G.. Strategic Management. - Boston, New-York (USA): Houghton Mifflin Company, 1998. – pp.243 – 278.
7. Kalanataridis C., Slava S., Sochka K. Globalization Processes in the Clothing Industry of Transcarpathia, Western Ukraine. "Regional Studies" (Регіональні студії), Великобританія, 2003. – С. 173-186.
8. Регіональні підходи сприяння входженню України в Європейський Союз / Звіт про науково-дослідну роботу. – Ужгород: ЗРЦСЕГД, 2010. - 488 с.
9. Зовнішня торгівля Закарпаття товарами та послугами / Статистичний збірник, 2010.
10. Внутрішня звітність Закарпатського обласного управління статистики. Товарна структура експорту, 2010.
11. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності на 1 січня 2010 року : стат. зб./ Гол. упр. стат. у Закарпатській обл. : [за ред. Г. Д. Гриник]. – Ужгород, 2010. – 116 с.

Додаток А. Загальна модель підходів до економічної євроінтеграції на прикладі Закарпатської області, 2010 р.

(Q- обсяги відповідного виду співпраці, N – кількість інституцій, I- індекси 2009-2006 рр.)

Джерело: розроблено автором